

MANINCHEDDA, Paolo (ed.) (1998): *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*. Atti del VI congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Cagliari 11-15 ottobre 1995). 2 vol. Cagliari: CUEC. 584 p. (Vol. I), 472 p. (Vol. II).

A

Pel que fa a la part de lingüística, aquesta obra conté articles de llengua —relativament pocs— ben heterogenis, tots inclosos en el primer volum sota l'epígraf temàtic general «La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo» (el segon volum és dedicat a «La cultura catalana dal trattato di Utrecht (1713) alle “Bases di Manresa” [sic]», dedicat més aviat a literatura i historiografia). Tanmateix, aquests articles tenen un comú denominador: estan clarament relacionats amb el món sard i predominantment giren a l'entorn de l'estudi de l'alguerès. D'una banda, hi trobem articles situats dins els cànons de la lingüística més actual, com ara «El patró sil·làbic del sard a la fonologia de l'alguerès» de Pep Serra, treballs de dialectologia com «L'alguerès i la llengua estàndard» de Joan Veny i «Les denominacions alguereses dels mamífers terrestres no domèstics, dels rèptils i dels petits invertebrats no artròpodes» de Jaume Corbera, i de sociolingüística, amb «El català de l'Alguer, el nou marc legal i l'escola» d'Andreu Bosch.

El treball de Serra aborda la qüestió de les restriccions fonològiques que condicionen l'estructura sil·làbica de l'alguerès, concretament en la posició de coda, resoltes amb inserció de la vocal paragògica [i] o amb elisió de consonants finals, a causa del que anomena «conspiració anticoda en la fonologia del sard»; Serra hi sosté la tesi —ben encertada— que l'alguerès, a diferència del català general, manté una actitud restrictiva que «l'obliga a modificar els mots cata-

lans que exigeixen més d'una posició a la coda» (de fet, aquesta actitud és més restrictiva en els processos de cliticització, que Serra no tracta). L'estudi de Veny afronta la delicada qüestió de la necessitat d'una estandardització «restringida» de l'alguerès, justificada per la distància del dialecte alguerès respecte de la resta de parlars del domini català, una tasca complexa que el dialectòleg considera imprescindible si hom no vol limitar l'alguerès al rol de llengua col·loquial; l'article argumenta que les possibilitats de l'alguerès d'esdevenir llengua de cultura i, per tant, útil per als registres formals, passa necessàriament per un model que «disposarà, per a un àmbit restringit, de més variants locals que altres dialectes». A partir d'una casuística de trenta-tres noms estudiats, l'article de Corbera proposa una nova metodologia per a l'estudi del «component lèxic del dialecte alguerès» per tal d'arribar a destriar l'herència catalana i «la capacitat notable d'innovació» de l'alguerès respecte de la interferència exògena; tanmateix, el mètode de Corbera peca, tal vegada arriscadament, d'obviar les fonts documentals, que sovint resulten força aclaridores a l'hora de delimitar el grau de genuïtat del lèxic alguerès. Finalment, en el camp de la política lingüística, Bosch afronta la descripció del sinuós recorregut de la llei regional de protecció del sard i del català de l'Alguer entre 1993 i 1995, una llei que el 1994 fou declarada inconstitucional pel que fa als articles relatius a l'ensenyament; l'article descriu també les mesures alternatives dutes a terme en matèria educativa —especialment de la mà del Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori de l'Alguer— encaminades a afavorir la introducció del català a l'escola pública.

Constitueixen un segon bloc d'articles aquells estudis situats dins el camp de la dialectologia filològica, específicament sarda i algueresa. En primer lloc, em refereixo a articles com el d'Eduard Blasco i Olivetta Schena, «Storia d'un aborto sardo-catalano. Testimonianze effimere d'una scripta ibrida cinquecentesca», un article potser massa agosarat pel que fa a les conclusions, derivades d'una metodologia un pèl lleugera; el de Maria Rosa Fort, «Notes lingüístiques a uns documents catalans de Sardenya (s. XIV)», i d'Anna Rita Pau, «Nuovi documenti sull'uso linguistico in Sardegna nei secoli XVI-XVIII: la zona nord-orientale della diocesi di Ales».

Més historicistes però complementaris de la lingüística illenca, i dins l'àmbit del reviscolament de les relacions entre l'Alguer i Catalunya arran del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906, són els articles de Joan Armangué, «Joan Pais i els estudis lingüístics a l'Alguer (1901-1907)», i August Bover, «Notícia de l'obra lingüística inèdita de Joan Palomba», curiosament dos articles que evidencien la tensa relació entre aquests dos estudiosos del català de l'Alguer de principi de segle: Palomba i Pais. L'article d'Armangué, molt més episòdic, analitza el context històric que envolta l'obra pòstuma de Pais *Gramàtica algueresa* (1970): l'encoratjament a Pais per part d'«amics barcelonins» com Rossend Serra i Pagès, els primers passos de l'Agrupació Catalana de Sardenya «La Palmavera» i el panorama *competitiu* d'estudis lingüístics i gramaticals sobre l'alguerès (a tall d'exemple: Pais no pogué *pair* la seva exclusió —en favor de Palomba— al I Congrés Internacional), la incidència a l'Alguer del caos provocat per la qüestió del model ortogràfic de la llengua catalana, etc. D'altra banda, l'article de Bover dóna notícia de l'obra gramatical i lexicogràfica inèdita de Palomba: el *Lessico. Raccolta dei nomi più usati*, un vocabulari alguerès manuscrit amb les correspondències catalana i italiana, i la *Nuova grammatica del dialetto algherese odierno*, datada el 1940, també manuscrita, una segona edició «ri-veduta, corregida ed ampliada» d'aquella primera *Grammatica del dialetto algherese odierno* del 1906 (afortunadament, tots dos manuscrits autògrafs són en curs de publicació a cura del propi Bover i de Joan Veny).

Al marge d'aquests articles sobre lingüística sarda i/o algueresa, i ja dins de l'àmbit estricte de la filologia, caldria esmentar, al primer volum, «Manlleus fraseològics i altres intertextualitzacions de les *Històries troianes al Tirant lo Blanc*» de Maria Conca i Josep Guia, un article que vol demostrar la hipòtesi de l'autoria corelliana del *Tirant*, i «La gramàtica italiana d'Antoni de Bastero i Lledó» de Francesc Feliu i Torrent, sobre l'interès de l'autor d'una «gramàtica italiana per ús dels catalans» a «emprar una nomenclatura gramatical precisa», raó per la qual —i a cau-

sa de la manca de «tradicció gramatical en la pròpia llengua [catalana]»—, «el nostre filòleg volgué adaptar al català, moltes vegades, la terminologia usada pels gramàtics italians»; i al segon volum, l'article de Vicent Salvador «*La Rondalla de rondalles*: de la fraseologia dialectal al model narratiu», on s'analitzen alguns aspectes de l'obra de Lluís Galiana situats en «la cruïlla entre la perspectiva fraseològica i la de la teoria del discurs narratiu, i en l'àmbit d'una consideració social de la història lingüística i literària».

Pel que fa als aspectes d'edició d'aquests dos volums, no em puc estar de retreure la disposició desordenada dels diversos articles, sense criteris temàtics evidents. Tres anys de termini entre el congrés de l'AISC i la publicació dels llibres haurien estat suficients per a una tasca d'edició més rigorosa, en el sentit de més dirigida i acotada, malgrat l'afirmació que clou el pròleg de Paolo Maninchedda, curador de l'obra, sobre el fet que «pur avendo operato per uniformare i criteri di redazione dei singoli contributi, abbiamo rispettato le differenti metodologie di citazione bibliografica seguite (e difese) dagli autori». Sorpren que les citacions i referències bibliogràfiques es presentin de manera diversificada, a voltes amb la bibliografia annexa, a voltes inclosa en notes a peu de pàgina; més mal als ulls fan les múltiples errades tipogràfiques que no s'han sabut esmenar.

Finalment, vull destacar, al marge dels articles, la salutació en sard campidanès (*vid.* els infinitius en *-ai*, l'article determinat plural *is*, etc.) d'Efis Serrenti, el 1995 conseller d'Ensenyament del Govern autònom de Sardenya, un fet no gaire habitual entre la classe política sarda.

ANDREU BOSCH I RODOREDA
Universitat de Barcelona

B

L'Associazione Italiana di Studi Catalani, fundada el 1977, ha organitzat tres col·loquis, dos a Roma (1977 i 1978) i un a Nàpols (1979) i, després un període de poca activitat, inicià, el 1989, la celebració de congressos internacionals: a Nàpols, el Primer Congrés Internacional dedicat a *Ramon Llull i el lulisme* (les actes foren publicades el 1992) i a Venècia un Segon Congrés Internacional (el cinquè organitzat per l'Associazione) el 1992 sota el títol *La cultura catalana. tra l'Umanesimo e il Barroco* (les actes foren publicades el 1994). Dedicuem ara l'atenció a les actes publicades del III Congrés Internacional que tingué lloc a Càller el 1995

El Congrés de Càller fou articulat en tres grans àrees: “La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo” una subàrea sobre “Lingua e cultura nella città di Alghero”; “La cultura catalana dal trattato di Utrecht (1713) alle Bases de Manresa”; “La crítica letteraria catalana nei secoli XIX e XX”. Després dels parlaments de les autoritats sardes (en sard) i catalanes, Jordi Carbone donà notícia de la vida i de les activitats de l'Associazione Italiana di Studi Catalani de la qual era el president. La conferència inaugural, a càrrec de Francesco Manzoni, féu un balanç polític i socioeconòmic de les relacions entre Sardenya i la Corona d'Aragó com a fase prèvia a l'estudi de les relacions culturals. Respectarem les tres àrees temàtiques, però dins de cada una agruparem les comunicacions per temes afins.

I. *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo (època Medieval i Moderna)*: Un primer bloc el constitueixen les comunicacions sobre història medieval sarda des de la conquesta catalana el s. XIV fins al s. XVII. Conté un total de set comunicacions especialment relacionades amb la conquesta catalana i les primeres institucions sardes.

Maria Teresa Ferrer i Mallol, “Ramon de Cardona: capità general de l'exèrcit güelf i governador de Sardenya (m. 1338)” (I: 57-82), aporta una detallada biografia de Ramon de Cardona,

personatge important a la seva època, però no identificat encara, entroncat amb la família reial, hàbil diplomàtic i guerrer, que fou governador de Sardenya de 1330 al 1337.

Dues comunicacions tracten de les fortificacions erigides per assegurar la lenta conquesta de l'illa: Francesca Segni Pulvirenti-Giuseppe Spiga, "Fortificazioni regie nella Sardegna catalano-aragonesa" (I: 426-446) estudien els vestigis de les fortificacions sardes que tenen el seu origen en la conquesta catalana de l'illa (1323-1448), a partir principalment de documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona i Francesca Segni Pulvirenti, "Castell de Bonaire prima capitale del Regnum Sardiniae et Corsicae" (I: 419-425) tracta en especial del Castell de Bonaire erigit el 1323 contra la fortalesa pisana del Castell de Castro (Càller) primera capital del regne sota domini català. Els seus habitants es traslladaren el 1326 al Castel de Castro abandonat per Pisa, origen de la vila Càller que heretà així la capitalitat.

Lligat a les fortificacions de la costa, Rafael Cariñena i Balaguer- Andrés Díaz Borrás, "Corsaris a Oristany i reclamacions castelleses a València a les acaballes del segle XIV: L'incident protagonitzat per en Joan Martínez d'Eslava i els seus companyons" (I: 129-153) estudien la implantació del corsarisme als ports de Càller, d'Oristany i de l'Alguer al llarg del segle XIV a partir de la captura a mà armada que dugué a terme un dels corsaris, el noble valencià Joan Martínez d'Eslava, d'una nau castellana el 1396 i de les diverses i infructuoses reclamacions de danys fetes per la víctima (publiquen en nota l'extensa documentació sobre el cas).

Per la seva banda Bruno Anatra, "Le istituzione rappresentative in Sardegna (XVI-XVII secolo)" (I: 109-114) estudia el parlament sard, consolidat tardanament al final del segle XV, amb poders limitats, plasmat segons el sistema català, de convocatòria regular cada deu anys (no hi havia diputació del general) i dominat sobretot pel braç militar que podia autoconvocar-se ja des del segle XV.

Clouen aquest bloc, dues comunicacions sobre les activitats de l'Istituto sui rapporti italo-iberici: Maria Giuseppina Meloni, "La Sardegna, la Corona d'Aragona e il Mediterraneo nel Basso Medioevo. Rassegna della produzione storiografica dell'Istituto sui rapporti italo-iberici del CNR." (I: 524-530) dóna notícia dels programes científics i de la producció historiogràfica en l'àmbit de la història política, econòmica, social i institucional medieval i moderna de l'Istituto. La investigació queda emmarcada en una revista anual "Medioevo. Saggi e Rassegne" (nascuda el 1975, 21 números publicats) i en volums monogràfics de la col·lecció d'estudis italo-ibèrics (22 títols publicats). Anna Maria Oliva, "Rassegna sull'attività dell'Istituto sui rapporti italo-iberici: risultati e prospettive." (I: 531-539). L'Istituto, que té el seu origen en la conjunció, el 1979, de tres entitats, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Regione Autonoma della Sardegna i Università degli Studi di Cagliari, i que el 1982 es convertí en Institut depenent directament del Consiglio Nazionale delle Ricerche té, com a principals línies de recerca: 1) publicació i estudi de documents inèdits referents a l'Edat Mitjana i Moderna de Sardenya conservats als arxius italians i estrangers; 2) estudi d'aspectes geogràfics i d'assentament humà; 3) edició de fonts narratives catalanes, aragoneses i castelleses i de les referents als primers contactes amb les Índies. Entre les activitats, ha organitzat el XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1990) dedicat a la Corona d'Aragó i Itàlia. Segles XIII-XVIII. Relaciona les publicacions.

Un segon bloc se centra en els problemes de transmissió i recepció dels textos i de descoberta de nous textos historiogràfics:

Sobresurt per la seva originalitat metodològica l'estudi de Giampaolo Mele, "Tradizioni codicologiche e cultura tra Sardegna e Catalogna nel Medioevo. Notes per un primo bilancio" (I: 236-315), presentació, des del punt de vista metodològic, de tres exemples que demostren la importància de la història cultural per a resoldre problemes codicològics i que, per tant, cal tenir en compte no només el text sinó també el context. Els exemples són: 1) L'Oracional visigòtic de Verona (primer quart del segle VIII) que es troba a la Biblioteca Capítular de Verona, LXXXIX. Possiblement originari de Tarragona i portat a Itàlia per salvar-lo de la invasió musulmana del 711. 2) Ms. AAAC, Liber Diversorum A. Manuscrit que conté la vida de sant Jordi de Suelli, bisbe de

Barbagia i relacions d'aquesta amb les vides de Sant Sever de Barcelona i de sant Sever de Ravenna: sant Sever de Barcelona podria ser un desdoblament de sant Sever de Ravenna. 3) La Passió medieval de sant Antfoc (en català) segons el ms. 1621 de l'Arxiu Capitular d'Iglesias i altres manuscrits sards i l'imprès callerès del 1560 reeditat per Eduard Toda el 1890, que porta a remuntar els orígens de la impremta a Sardenya al 1493.

Maria Conca-Josep Guia, "El *Franselem*, un llibre de bons amonestaments per a la Mediterrània catalana" (I: 167-181) aporta un estudi paremiològic del popular *Franselem* d'Anselm Turmeda (1398). Dóna notícia d'un possible incunable, perdut, i de les nombroses edicions fins al segle XIX així com dels manuscrits més antics. El primer conegut és de l'inici del segle XV (Ms. Carpentras) i identifica ja Turmeda amb Abdalà.

Curt Wittlin, "La tradició catalana del *Speculum Ecclesiae* d'Hug de Saint-Cher, impresa a Càller l'any 1493" (I: 447-461) analitza les circumstàncies de publicació d'aquest incunable, titllat per alguns historiadors italians de fals, per raons patriòtiques segons l'autor i estudia els problemes de traducció i de la seva utilitat per als sacerdots de l'illa que no podien entendre el tractat original llatí.

Girolamo de Miranda, "Ad futuram rei memoriam". El sentit d'un origen català per una família napolitana i la storia di un codice di Gabriel Turell" (I: 94-113) aporta diverses notícies sobre la família Blanc, napolitana d'ascendència catalana, propietària d'un manuscrit amb les obres d'heràldica i cavalleria de Gabriel Turell i de Joan Francesc Ferrer (*Sumari de batalla a ultrança*) junt amb les versions castellana i italiana fetes per Michele Blanc el s. XVII (Biblioteca de Catalunya, Ms. 302). El manuscrit fou portat a Nàpols per l'avi de Michelle, Francí Blanc a principis del segle XVI i romangué a la família fins al s. XVIII.

Teresa Cirillo Sirri, "Pere Miquel Carbonell e i fratelli Geraldini" (I: 154-166) estudia els germans Antonio (mort el 1489) i Alessandro Geraldini (mort a Santo Domingo d'on era bisbe, el 1525) humanistes italians a la cort dels Reis Catòlics com a diplomàtics i preceptors de les infantes Maria i Caterina. La relació amb humanistes catalans com Jeroni Pau i sobretot Pere Miquel Carbonell es basa en el ms. *Adversaria 1492* de l'Arxiu Capitular de Girona. L'estudiosa aporta noves dades sobre Alessandro Geraldini extretes del codex *Itinerarium ad regiones sub aequinoctiali plaga constitutas*, publicat a Roma el 1631 i d'altres dos còdexs trobats recentment per A. Oliva a la Biblioteca Vaticana que contenen testimonis epistolars de l'autor.

Núria Puigdevall Bafaluy, "La storiografia catalana in Sardegna: *La Memoria de las cosas que han acontecido en algunas partes de Cerdeña, de las quales da muy entera sentencia el que lo escribió aún que no las vió*" (I: 83-93) descriu minuciosament el ms. 55 del fons Santjust de la Biblioteca Comunale de Càller conegut amb el nom de Cartulari de Arborea. La *Memoria*, que figura a continuació del cartulari i ocupa els folis 54r-83v, ha estat publicada per E. Putzulu, "Una sconosciuta cronaca sarda del 400 (XI-XV) in *Archivio Storico Sardo*, vol. XXI, fasc. 8,9,10,11, Càller, 1956. Es tracta, segons l'autora, d'una còpia d'una crònica quatrecentista feta per dues mans (la segona d'un català a judicar per les anotacions marginals) de la segona meitat del segle XVI. Figurava el 1585 a la biblioteca del bibliòfil sard Montserrat Rosselló i a la seva mort el 1613 passà a la biblioteca del monestir de la Santa Creu de Càller. Abraça el període 1206-1478. En realitat fins al 1410 es tracta més aviat d'uns annals succints d'alguns esdeveniments. Segueix després un silenci respecte als anys 1410-1478 i adquireix un to narratiu i retòric (amb poemes intercalats) circumscrit a la relació detallada de la victòria Macomer (1478), que posà fi a la resistència sarda liderada pel marquès d'Oristany Leonard d'Alagó. L'autora proposa que l'autor de la descripció de la batalla, que especifica que fou testimoni ocular del fet, no pot ser l'autor de la primera part escrita per algú que, segons el títol de l'obra, no veié el que va descriure.

Un tercer bloc de comunicacions se situen entre la literatura i la cultura:

Veronica Orazi, "Il Sermó nella Crònica di Ramon Muntaner: la confluenza della voce dell'individuo nell'espressione corale di un popolo" (I: 406-418) estudia el *Sermó* escrit el 1322 enviat al rei arran de la publicació de la campanya contra Sardenya i finalment inserit per Ramon

Muntaner en la seva *Crònica* (paràgraf 272). Interessant la percepció de la campanya com a expressió èpica col·lectiva i també com un acompliment profètic.

Joan Perujo Melgar, “L’obra de Guido delle Colonne reutilitzada en el Tirant lo Blanch” (I: 462-472), demostra alguns manlleus literals i estructurals, posa de relleu el paral·lelisme establert entre Aquiles i Tirant i considera que l’empresa africana d’aquest darrer és ja anunciada des de l’inici de la novel·la.

Carla Piludu, “Fortuna e Fortunale: il sonetto catalano di Antonio Lo Frasso nel romanzo pastorale *Los Diez libros de fortuna de amor*” (I: 473-486) analitza del sonet en català que figura a la novel·la d’Antonio Lofrasso. N’estudia la similitud d’imatges amb alguns poemes d’Ausias Marc, però constata una actitud positiva i esperançada que no figura en l’obra ausiasmarquiana —si, en canvi, en Garcilaso i en Joan Boscà. Considera el sonet com a programàtic amb coincidència amb tota la novel·la, i seguint Maria Roca, podria ser vist com una *captatio benevolentiae* per esperar de les autoritats un canvi positiu de la seva mala fortuna. La paraula clau seria, per tant, fortuna, que per a l’escriptor es “bona fortuna” gràcies a l’esforç o virtut.

Albert Rossich, “Literatura plurilingüe a Sardenya” (I: 487-510). Aporta exemples des del segle XVI fins a avui que demostren que el plurilingüisme literari és un fenomen constant així com ho és també la persistència del sard i del català. Considera que els exemples es poden agrupar en tres grups bàsics: alternança de llengües, confusió de llengües i barreja de llengües.

Paolo Manincheda, “Sui rapporti tra la poesia popolare sarda e la tradizione lirica provenzale e catalana” (I: 214-235) estudia els *mutos* i *mutettus*, gèneres lírics articulars en dues estrofes independents mètricament i conceptualment. Considera tres aspectes: existència a Sardenya d’una tradició provençal precedent a la conquesta catalana; caràcter tècnic de l’aportació catalana i influència de la poesia sarda en la tradició litúrgica llatina medieval.

Francesc Massip, “Presència del teatre català medieval en la tradició escènica sarda” (I: 316-333) dóna notícia del Ms. 193 de la Biblioteca Universitària de Càller, *Libro de comedias escripto por Fray Antonio Maria de Estericy, sacerdote capuchino en Sellury, noviembre a 18 año 1688*, que tot i el títol conté tres representacions dramàtiques íntegres sobre el naixement, passió i mort de Jesús i una Comèdia sobre l’Assumpció de la Mare de Déu (fragment) tot en llengua sarda; estudia l’entremès dels tabaliscos del *Tirant lo Blanc* (cap. 101), en català, que segueix l’esquema paralitúrgic de Dijous Sant i finalment tracta de les representacions, encara a Sardenya, dels Davallament de la Creu, el “Descravament”.

Josep Massot i Muntaner, “L’Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Sardenya.” (I: 397-405) exposa les activitats de la institució des de la seva fundació el 1922 com a dependent de l’Orfeó Català fins a la guerra. Els materials conservats estan guardats des del 1991 a Montserrat; i n’ha estat publicat un inventari i han estat microfilmats. Sobre Sardenya conserva alguns materials ja coneguts per altres fonts i dos petits reculls de llegendes alguereses en part inèdites.

II. *La cultura catalana des del tractat d’Utrecht (1713) a les Bases de Manresa (1892)*: La segona àrea temàtica està dedicada a la cultura catalana dels segles XVIII i XIX i en especial als aspectes sociolingüístics i de la presa de consciència de la pròpia identitat.

Francesc Feliu i Torrent, “La gramàtica italiana d’Antoni de Bastero i Lledó” (II: 7-29). Descripció i edició del pròleg de la fragmentària *Gramàtica italiana* de Bastero, considerada perduda i localitzada a la biblioteca de la RABLB (sign. 3-II-10). Es tractaria de la primera gramàtica moderna d’una llengua vulgar, escrita en català, que coneixem. Degué ser redactada pels volts del 1815 com un apèndix a la *Crusca provenzale*, publicada a Roma el 1724 (el primer volum), però deixada sense acabar.

Segueixen dues propostes d’utilització de fons documentals administratius i notariaus per a finalitats lingüístiques: Roser Ripollès, “Aproximació a la vida civicoadministrativa de les Borges Blanques durant el segle XVIII”. (II: 30-41) estudia el llenguatge administratiu dels anys 1770-1799 a partir de la documentació municipal de Borges Blanques i Anna Maria Corredor Plaja,

“Elements etnogràfics en un manual de 1831” (II: 42-51) analitza un manual notarial de Pals de l’any 1832 del fons notarial de l’Arxiu Històric de Girona (notari Joan Puig i Planas) del qual utilitza especialment els contractes d’arrendaments comunals (les taba) i els inventaris.

Vicent Salvador, “La Rondalla de rondalles: de la fraseologia dialectal al model narratiu” (II: 71-91) presenta un estudi novedós d’un text des del punt de vista sociolingüístic, però també literari. Des d’aquest darrer aspecte, considera que fra Lluís Galiana (1740-1771) parteix del joc d’enginy barroc de Quevedo (*Cuento de cuentos*) i de Torres Villarroel (*Historia de historias*) però en canvia no només la llengua, sinó també la intencionalitat. Si bé els primers escrivien al servei de la llengua imperial i més prestigiosa del moment, i intentaven purificar-la de vulgarismes, Galiana utilitzava una llengua precària i amb problemes de subsistència i de fragmentació geogràfica que l’escriptor valencià pretenia recuperar —en aquest aspecte s’acostava a il·lustrats com els gemans Maians—, però no només de manera erudita, sinó per a envigorir-la. El model de simple joc d’enginy quevedià es converteix d’altra banda en una novel·la amb un fil narratiu que sap encastar les parèmies i frases fetes de manera versemblant, amb una estructura epistolar que té antecedents en segle XVI i amb unes clares connotacions amb l’oralitat de les rondalles. En definitiva un producte molt més reeixit que no el dels models barrocs castellans.

Les següents comunicacions tenen un caire més sociopolític:

J. M. Benítez i Riera S.I., “L’estada a Còrsega dels jesuïtes de la Província d’Aragó, expulsats d’Espanya per Carles III (1767)” (II: 132-146) resumeix el capítol sisè del llibre del propi autor *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*, PAM, Barcelona 1996. Es basa en una relació en llatí del pare jesuïta saragossà Blas Larraz (1721-1796) sobre l’expulsió dels jesuïtes de la província d’Aragó (més de 600), *De rebus sociorum Provinciae Aragoniae Societatis Jesu, ab indicto ipsis ex Hispania exsilio usque ad Societatis abolitionem Commentarii Tres*. (Archivum Romanorum Societatis Jesu, Arag. 31, 133 folis). L’autor en prepara l’edició íntegra.

Manuel Jorba, “Els corrents provincialistes i la Renaixença” (II: 92-113) precisa els diversos matisos (polítics, econòmics, lingüístics, jurídics) dels moviments provincials dels anys 1830 al 1850 que situa en un període que denomina Prerenaixença. Considera que caldria estudiar més els deutes d’aquest període amb la Il·lustració, però insisteix que té prou elements nous com per a desmarcar-se’n. Els anys 1850 ja palesen un sentiment de renaixement aplicat a l’ús literari de la llengua catalana que situa l’inici del moviment de “La Renaixença”. Segons l’estudiós cal tenir en compte tots els elements polítics, econòmics, socials, culturals, literaris per a comprendre un període i la seva ideologia i que l’anàlisi exclusiva de l’obra literària és insuficient per a una anàlisi ponderada.

Mathilde Bensoussan, “Narcís Oller, l’itinerari d’un escriptor de la llengua imposada a la llengua volguda” (II: 65-70) estudia del pas vacil·lant de l’escriptor en llengua castellana a l’escriptor en llengua catalana, “conversió” que l’autora data el 1877 per l’impacte dels Jocs Florals que donà el premi màxim a l’*Atlàntida* de Jacint Verdaguer. La correspondència privada continuà, però, en castellà fins al 1887 i fins i tot les notes més personals.

Marina Cuccu, “William Shakespeare in Catalogna e l’introduzione del mito di Romeo and Juliet” (II: 52-64) considera que la introducció del mite arrenca amb l’obra teatral de Víctor Balaguer, *Les Esposalles de la Morta* (1878), recreació original del mite inspirat en l’obra de Shakespeare. Fa un resum de les diferents traduccions catalanes d’obres de l’autor anglès des del Hamlet d’Artur Masriera (1898) fins a Josep M. Palau i Fabre (1991).

Josep Benet, Les “Bases de Manresa” i els nacionalismes europeus contemporanis” (II, 114-125) fa un estudi ideològic del catalanisme polític del final del segle XIX (1892) i la seva solidaritat amb els nacionalismes europeus coetanis d’Irlanda i Grècia.

Giuseppe Grilli, “Dal regno di Napoli al regno di Sardegna. Mañé y Flaquer critico del Bandolerismo filoborbonico” (II: 126-131) aporta un estudi ideològic de l’obra del periodista i escriptor tarragoní Joan Mañé i Flaquer (1823-1901), *Historia del bandolerismo y de la camorra en la Italia meridional con las biografías de los guerrilleros catalanes Borges i Tristany* publicada

el 1864, en la qual planteja com a única solució al marasme originat per la conquesta colonial piemontesa i la resistència proborbònica, la constitució d'una Confederació italiana.

III. *La crítica literària catalana els segles XIX i XX.* La tercera àrea és dedicada a la crítica literària catalana des del final del s. XIX, compta amb un total de 21 comunicacions. Comprèn des d'estudis d'obres, de revistes, i autors, a articles més teòrics sobre crítica literària aplicada a la literatura catalana.

Un primer bloc de crítica s'inicia amb Anna Maria Compagna, "Come denominano la lingua della poesia catalana del '300 e '400 gli scrittori e gli editori e critici di Ausias March fra '300 e '800" (II: 149-178). L'autora aporta un estat de la qüestió sobre el que sabem de la utilització del mot "llemosí" per a designar la llengua de la poesia lírica de la Baixa Edat Mitjana. Pren com a exemple significatiu l'obra d'Ausiàs Marc, qualificada sovint de "llemosina" pels traductors i editors del segle XVI, qualificació que arriba fins a la segona meitat del segle XIX en què el terme és qüestionat per Milà i Fontanals (1865) i finalment rebutjat per A. Rubió i Ors (1882). L'autora subratlla les possibles implicacions sociopolítiques en l'ús d'aquest terme i acaba suggerint la necessitat d'un estudi científic de la llengua dels poetes dels segles XIV i XV i en especial d'Ausiàs Marc per tal de determinar fins a quin punt català i occità o llemosí eren diferents. Aporta bibliografia.

Per la seva banda, Rosa Cabré, "Barcelona i la literatura catalana entre 1875 i 1895. De la nostàlgia del passat a l'entusiasme d'un projecte de futur." (II: 402-424) estudia la formació del mite de la gran ciutat, en aquest cas de la Barcelona que culmina en l'Exposició Universal del 1888. Ressegueix a partir dels textos, la diferent actitud d'alguns escriptors catalans envers aquest fenomen: nostàlgica per part de Josep Coroleu (1888) i Emili Vilanova (1879-1886) que enyoren la vella Barcelona com un paradís perdut, i l'actitud vitalista i entusiasta del poeta Jacint Verdaguer, de Narcís Oller i de Josep Ixart que consideraven que la ciutat havia esdevingut capital i tenia l'autoestima necessària per progressar amb la mirada girada cap a París i no cap a Madrid.

Un segon grup de comunicacions estudien obres literàries o articles de crítica literària publicats en revistes que informen, en general, sobre la recepció de la literatura estrangera:

Francesc Xavier Vall, "El *Canigó* de Verdaguer i l'*Orlando furioso* d'Ariosto" (II: 291-305) rastreja la recepció de l'*Orlando* en la literatura catalana a partir del segle XVI fins al segle XIX; detecta en el *Canigó* (1886) similituds formals o temàtiques (entroncament en el cicle carolingi, ubicació pirinenca, motius meravellosos, complexitat estructural, tendència a la digressió, importància donada a l'alienació amorosa) i discrepàncies ideològiques.

Assumpta Camps, "Joan Pérez-Jorba i la revista "Catalònia" (II: 306-324) estudia la recepció de Gabrielle D'Annunzio a Catalunya a partir de l'anàlisi sobre aquest autor italià publicada pel crític literari barceloní Joan Pérez-Jorba (1878-1928) a la revista "Catalònia" el 1898. Aquest extens article, que ocupa diversos números de la revista, titulat "Gabrielle D'Annunzio" és considerat com la primera aproximació crítica d'aquest autor italià feta a Catalunya i fonamental per a la posterior recepció de les seves idees. Pérez-Jorba el conegué a través de les revistes franceses i el forní en el seu article com un model eticoestètic vàlid al programa inicial de modernització cultural iniciat aquests anys.

Carme Oriol / Margarida Arizeta, "L'obra crítica de Manuel de Montoliu a "El poble català" (1904-1911)" (II: 187-199) analitza els 260 articles de crítica literària publicats a "El poble català" entre els anys 1904-1911 sobre temàtica diversa, però sempre sobre la vida literària catalana, però també estrangera, per Manuel de Montoliu (1877-1961). D'aquí el valor que té per a aquest període. Pretenia —diu— encoratjar totes aquelles obres que "precipitin la integració definitiva de l'ànima catalana dins l'esperit dels pobles moderns". Les estudioses fan una relació detallada de les temàtiques tractades. Estudien també els reculls d'articles fets pel propi autor que marquen en certa manera la seva evolució com a crític.

Margarida Arizeta, "Els comentaris crítics de Josep Lleonart a "La Revista" (Barcelona

1918-1921)” (II: 200-211) estudia els 192 comentaris publicats a “La Revista” a la secció de “Els llibres”. Feia, segons l’estudiosa, una “crítica impressionista o crítica militant” i detecta la seva evolució des dels postulats modernistes, als noucentistes fins a integrar-se a les propostes d’avantguarda i l’expressionisme.

Montserrat Corretger, “Vincles d’Alfons Maseras (1884-1939) amb la literatura italiana i la seva difusió des de *La Veu de Catalunya*” (II: 225-247) fa un estudi minuciós de les relacions literàries d’Alfons Maseras amb escriptors italians que aporta informació també sobre els contactes més generals entre els dos països especialment els anys 20. Divideix la producció en l’etapa de joventut impregnada per decadentisme de d’Annunzio; la maduresa dedicada a la divulgació de la literatura italiana des de *La Veu*, i finalment l’impacte del romanticisme desbordant de Leopardi de qui traduí els *Cants*, publicats el 1938. Com a apèndix aporta una relació dels articles de Maseras sobre literatura italiana publicats a *La Veu* entre 1922 i 1931.

Jordi Castellanos, “Eugeni d’Ors, escriptor modernista.” (II: 425-437) aporta una anàlisi ideològica i literària de la producció orsiana anterior al *Glossari*, quan Ors tenia entre divuit i vint-i-cinc anys i posa de manifest la seva implicació i assumptió del programa modernista cultural endegat els anys noranta en el marc de la confrontació entre simbolisme-decadentisme i vitalisme-espontaneisme. Es movia en els cercles modernistes i col·laborava en les mateixes revistes. Castellanos ressegueix els conceptes orsians de *ciutat* com a antitètica a l’individualisme, d’*imperialisme* que per a ell representa l’expressió política del sentiment de solidaritat humana, de *nacionalisme*, que desqualifica i de *civilisme clàssic* que ha de ser restaurat per l’Estat modern. L’anàlisi literària vincula Ors, pel que fa a la literatura catalana, a Santiago Rusiñol, Raimon Caselles i Joaquim Ruyra. La seva incorporació al projecte col·lectiu de Prat de la Riba i la Lliga Regionalista obriria una nova etapa en la seva trajectòria.

Alfonsina De Benedetto, “Il dibattito sul barocco e la ricenzone di Eugeni d’Ors in Itàlia” (II: 179-196) tracta del debat europeu teòric sobre el barroc, en especial entre Benedetto Croce, autor de la *Storia dell’età Barocca in Italia*, apareguda el 1929 i Eugeni d’Ors que en féu una rèplica, *Du baroque*, publicada a Paris el 1935. L’assaig orsià fou combatut per Croce a les seves *Conversazioni critiche*, V, 1939. La publicació el 1945 de la versió italiana del seu assaig *Del barocco*, donà peu a una ressenya de Croce als *Quaderni della critica* del 1946. Poc abans de morir Ors encara intervingué el 1955 al congrés sobre *Retorica e Barocco* en defensa de la seva teoria.

Nicola Palladino, “J. V. Foix interprete della generazione del 1918” (II: 454-462). Analitza el *Diari de 1918* o *Catalans de 1918* de J.V. Foix, en el qual Foix presenta un retrat de cinc personalitats vinculades a la llengua i a la literatura catalanes. La primera part és dedicada a Pompeu Fabra com a forjador d’una llengua seguit de Josep Carner com a instaurador d’un estil; la segona ho és a la modernització i a l’eficàcia de la comunicació amb la presentació de tres figures, Joaquim Folguera (al servei de la renovació literària), Joan Salvar-Papasseit (pel gust per l’experimentació lingüísticoliterària, pont cap a l’europeisme) i Carles Riba per a qui la comunicació és encara una qüestió d’estil i de contenció.

Un darrer bloc fa referència a la literatura de la postguerra.

Eduard Vilella, “La recepció crítica de l’obra de Màrius Torres. Algunes consideracions” (II: 325-337) estudia la recepció de la poesia de Màrius Torres per part dels crítics, a partir de la seva mort el 1942 quan tenia 30 anys. L’estudiós intenta, seguint les teories de la recepció de l’Escola de Constança, subratllar la dimensió transcendent, històrica de l’obra literària del poeta i resseguir com aquest s’ha anat transformant en un símbol d’una època, el de la guerra civil i l’esperança d’un futur. La seva mort prematura també ajudà a convertir-lo en un mite no absent de transcendència espiritual —no de catolicitat com volia Joan Sales—. Dimensió cívica, per tant, i dimensió mística.

Carme Arnau, “La influència de la cultura francesa en la producció rodereriana dels anys seixanta” (II: 338-350). Seguiment de la influència literària (Sartre, Henri Michaux, Baudelaire, Gaston Bachelard, Antonin Artaud), pictòrica i cinematogràfica francesa en l’obra de Mercè Ro-

doreda dels anys seixanta, contacte afavorit pel seu exili a França des del 1940. A França coneugué també la producció d'autors estrangers.

Joan Colomines i Puig, "Lectura i crítica de poesia en la clandestinitat 1959-1964. 'Barbolls poètiques' i Poemes" (II: 351-365). Descripció de la tertúlia literària que tingué lloc a Barcelona, a casa de Joan Colomines i Puig del 16 de maig de 1959 al 2 de juny de 1962. S'hi arribaren a reunir unes 80 persones. Dedicaven les reunions a l'obra d'algun poeta com per exemple Carles Riba, J.M. Boix i Selva, Salvador Espriu, J. V. Foix, Joan Brossa, Tomàs Garcés, Josep Palau i Fabre, Miquel Bauçà i altres. El 1962 donà pas a una revista poètica, *Poemes*, a la qual intervingué estretament Joaquim Molas i de la qual se'n publicaren només vuit números el 1963 i 1964. S'estroncà entre altres raons per problemes de censura i es convertí en el premi per a poemes inèdits Amadeu Oller, que encara avui s'atorga. L'autor sap reproduir bé l'ambient de clandestinitat d'aquests anys. Al final figura una relació de les sessions amb la temàtica de cada una d'elles i dels vuit números de *Poemes*, més informació sobre els dos números següents que no s'arribaren a publicar.

Joan Borja i Sanz, "Joan Fuster i El Levante" (II: 248-260) examina les col·laboracions periòdiques de Joan Fuster al diari *Levante*, entre 1954 i 1961. La crítica literària fusteriana es cenyeix exclusivament a la literatura catalana medieval a la ciutat de València (Joanot Martorell, Isabel de Villena, Jaume Roig, Vicent Ferrer, Joan Roís de Corella, Bernat Fenollar) escrita amb intenció divulgadora però també en "el context d'una programàtica de conscienciació i de vertebració nacional del poble valencià". Per això tria els autors estel·lars com també el fundador del regne, Jaume I i la seva *Crònica*. Part dels articles (els publicats entre 1852 i 1957) han estat reeditats per Antoni Furió, *Llegint i escrivint*, "Comunicación y Periodismo", Barcelona 1995. Al final de la comunicació figura la relació de tots els articles fusterians publicats a *Levante* del 1954 al 1961.

Joan-Elies Adell, "Les originalitats de Joan Fuster: ¿una teorització de l'escriptura?" (II: 261-276) fa un estudi comparatiu del concepte de literatura i de la condició d'escriptor en Joan Fuster —a partir principalment del seu llibre més teòric *Les originalitats*, escrit el 1952 i publicat el 1956 i el Diari 1952-1960— i en Mikhail Bakhtin. Proposa una lectura en clau bakhtiniana dels escrits de Fuster esmentats. Bibliografia.

Xavier Lluna-Josep Vicens Calatayud, "Joan Fuster: un model cívic de crítica literària" (II: 277-290) aporten un interessant estudi del concepte que tenia Fuster de la crítica literària que ell mig confessava d'exercir: ho reduïa a simples notes de lectura, subjectes, per tant a la subjectivitat —un dels punts que li han retret— com a única base legitimadora i per tant, al marge de les autoritats acadèmiques. Els estudiosos subratllen també l'actitud cívica amb què abordava la matèria literària mogut per la necessitat d'ajudar a forjar una literatura —la catalana— "normal". El seu eclecticisme respecte a les diverses teories de crítica literària imperant, li dona un to personal molt acusat i un tret significatiu: importància del context de l'autor estudiat, de la transmissió de l'obra literària —la impremta—, de la recreació que en fa o en fan els diferents lectors. Per això predomina en ell l'estudiós de la cultura literària més que no el de la literatura en si.

Adolf Piquer Vidal, "Teories literàries en la crítica sobre novel·lística catalana actual. Preàmbul al seu ús didàctic" (II: 366-377) fa un balanç global del que han aportat les teories literàries a la cultura catalana des dels anys setanta. Considera que en la crítica literària actual manquen criteris de valoració i que utilitza la terminologia de manera ambígua i eclèctica. Fa una classificació de les publicacions que contenen crítiques i de les característiques de cada una en relació dels lectors i propugna l'estudi de l'evolució de la narrativa catalana en funció d'unes "modes" literàries i d'unes fórmules d'anàlisi que facilitin la relació dels plantejaments teòrics amb els objectes d'estudi. Creu que caldria iniciar l'estudi per àrees "regionals" com a primer esglaó per a la construcció d'una crítica supraregional com a pas previ per a la confecció "d'un altre capítol de la història de la literatura catalana". Bibliografia.

Lluís Meseguer, "Nacionalitat i qualitat en la crítica literària catalana contemporània. El cas valencià" (II: 378-392) reflexiona sobre la implicació nacional del fet literari al País Valencià els

anys abans de la guerra (entorn de les revistes *Taula de lletres valencianes*. i *La República de les Lletres*) i de la postguerra (Manuel Sanchis Guarner i Joan Fuster) i les relacions entre la literatura espanyola i la catalana.

Carles Cortés, “La poètica de l’imaginari i la literatura catalana contemporània. Una interpretació de la narrativa de Mercè Rodoreda” (II: 438-453) intenta aplicar “el mètode d’interpretació literària, que basa el seu estudi en l’imaginari, definit alhora com un conjunt d’imatges, generades per la imaginació, que dóna resposta a l’angoixa de l’home davant el pas del temps i la mort” a les dues darreres novel·les de Mercè Rodoreda *Quanta quanta guerra...* (1980) i *La Mort i la Primavera* (1986). Cortés creu poder-hi rastrejar el mite d’Heracles i el mite d’Edip. Bibliografia.

Ricard Torrents, “Estat actual (1985-1995) dels estudis sobre Verdaguier” (II: 393-401) ofereix un balanç de deu anys d’estudis sobre Verdaguier i en general sobre la literatura del s. XIX des de la celebració del *Col·loqui Internacional sobre la Renaixença* (1984) fins al *IV Col·loqui Verdaguier* (1995). Aquests anys han significat una represa de l’interès per la literatura catalana del s. XIX i poden representar una segona etapa després de la mort el 1985 de Josep M. de Casacuberta. Els estudis s’han vertebrat en la nova etapa en diverses activitats: represa de la Biblioteca Verdaguieriana, celebració de quatre col·loquis sobre Verdaguier i tres més sobre el Romanticisme, sobre Guimerà i sobre Ixart; aparició de *l’Anuari Verdaguier*, nascut dels col·loquis, creat el 1991, que ha publicat 8 volums que donen compte dels estudis i activitats sobre el segle XIX i finalment la Societat Verdaguier que garanteix la continuïtat de totes aquestes activitats.